

WSPÓLNE STANOWISKO NA TEMAT TROFEÓW ŁOWIECKICH

Lipiec 2022

My, niżej podpisane organizacje, wyrażamy oficjalny sprzeciw wobec polowań w celu zdobycia trofeów łowieckich oraz powiązanego z nimi handlu trofeami. Jednocześnie wierzymy, że „zabijanie w celu ochrony” nie jest ani etycznym, ani zrównoważonym czy dalekowzrocznym sposobem na ochronę populacji dzikich zwierząt.

FAKTY

1.1 Kryzys bioróżnorodności

Stoimy w obliczu bezprecedensowego, wywołanego przez działalność człowieka **kryzysu bioróżnorodności**. Przetrwanie wielu gatunków stoi pod znakiem zapytania z uwagi na wiele czynników takich, jak zniszczenie czy degradacja środowiska naturalnego, nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych, zmiana klimatu, czy zanieczyszczenie środowiska. Polowania w celu zdobycia trofeów tylko pogarszają i tak opłakaną już sytuację. Rozwiązania większości ww. zagrożeń są złożone, lecz sprawa jest znacznie prostsza w przypadku polowań. **Zakaz importu trofeów łowieckich** to proste i zarazem skuteczne rozwiązanie, które pomoże zmniejszyć ryzyko **nadmiernej eksploatacji terenów łowieckich**.

1.2 Polowanie w celu zdobycia trofeów łowieckich

Polowanie w celu zdobycia trofeów łowieckich to kontrowersyjna praktyka zabijania zwierząt (w ramach zawodów lub rekreacji), mająca na celu pozyskanie części ciała zwierząt takich, jak głowy, ciosy, kły, poroża, rogi czy skóry, które służą w celach dekoracyjnych lub jako symbol statusu. Tak rozumiane, polowanie w celu zdobycia trofeów łowieckich zasadniczo różni się od zabicia zwierzęcia, aby pozyskać mięso w celach spożywczych.

1.3 Globalny zakres polowań w celu zdobycia trofeów łowieckich

Między 2014 a 2018 rokiem, prawie **125 000 trofeów pochodzących z gatunków chronionych w ramach CITES (Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem)** podległo importowi w skali globalnej. Unia Europejska była tu **drugim największym importerem**, zaraz po USA.¹ Większość owych trofeów pochodziła od **ssaków**, w tym gatunków zagrożonych podlegających międzynarodowej ochronie takich, jak słońce afrykańskie, leopardy, lwy, gepardy, nosorożce, żyrafy, niedźwiedzie polarne i niedźwiedzie brunatne.

KRÓTKOWZROCZNA PRAKTYKA POLOWANIA W CELU ZDOBYCIA TROFEÓW ŁOWIECKICH

2.1 Polowania w celu zdobycia trofeów łowieckich zagrażają przetrwaniu gatunków

Zabijanie najbardziej okazałych, silnych i wytrzymałych osobników (głównie płci męskiej), które są kluczowe dla reprodukcji może mieć następujące konsekwencje:

- **Zwiększone ryzyko lokalnego wytrzebiecia** i spadku populacji;^{2 3}
- **Zmiana struktury populacji**, tj. zwiększony odsetek osobników niedojrzałych płciowo oraz samic, co **redukuje skuteczne rozmnażanie**;⁴
- Brak samców oraz zróżnicowania genetycznego, co może zaowocować **kojarzeniem krewniaczym**, zwłaszcza w małych, odizolowanych populacjach;⁵
- **Erozja genetyczna**: zmniejszenie różnorodności genetycznej oraz utrata korzystnych genów, które zwiększają zdolności przystosowawcze oraz wytrzymałość⁶. Przykładowo, różnorodność genetyczna lwów afrykańskich zmniejszyła się nawet o 17% w trakcie ostatnich 120 lat;⁷
- **Zwiększona częstotliwość dzieciobójstwa**: polowania w celu zdobycia trofeów łowieckich zakłócają strukturę społeczną wśród zwierząt, co z kolei zwiększa prawdopodobieństwo sytuacji, w której wkraczający na dane terytorium nowy samiec morduje młode, które spłodził jego poprzedni „władca”. Tego rodzaju zachowanie może mieć miejsce wśród lwów, leopardów, niedźwiedzi brunatnych, itp.^{8 9}

- **Zmiany w fenotypie** (zmiany cech fizycznych), na przykład **zmniejszenie rozmiaru** ciosów i rogów;^{11 12 13 14}
- Destabilizacja populacji poprzez **ustratę** kluczowych osobników razem z ich **społeczną i ekologiczną wiedzą**, która jest kluczowa do przetrwania oraz rozmnażania^{15 16}. Przykładowo, usunięcie starych samców słońi może zaowocować **ustratą przywództwa** oraz przewodnictwa społecznego¹⁷, oraz **zwiększoną agresją** wśród młodych samców¹⁸, co z kolei może doprowadzić do zwiększonej śmiertelności słońi w rezultacie konfliktu między ludźmi a dziką zwierzyną.
- Ponadto, tego rodzaju polowania mogą zaowocować **zmniejszeniem populacji, gorszym zdrowiem osobników** oraz **redukcją wytrzymałości**. To z kolei **redukuje** długoterminowe **szanse na przetrwanie gatunku**.

2.2 Polowanie w celu zdobycia trofeów łowieckich podkopuje wysiłki mające na celu ochronę dzikich zwierząt

- Tego rodzaju polowania są **sprzeczne ze** światowymi wysiłkami na rzecz **ochrony gatunków**, gdyż **gatunki zagrożone** mogą w takim układzie **być zabijane**, aby uzyskać status lub w celach **rekreacyjnych**.
- **Jeśli** zagraniczni **łowcy uzyskają uprzywilejowany dostęp do gatunków objętych ochroną**, może to zaowocować **zmniejszoną tolerancją dla dzikich zwierząt** wśród **lokalnych społeczności**, którzy w takiej sytuacji nie mają możliwości polowania na te gatunki w celu pozyskania pożywienia, skór, itp. W taki układzie miejscowi **czują się wykluczeni, nie mogąc korzystać** z miejscowej zwierzyny, lecz jednocześnie ponoszą wszystkie powiązane koszty.¹⁹
- **Legalny handel** trofeami zapewnia **przykrywkę** dla nielegalnych działań oraz **sprzecznego z prawem handlu** częściami ciała zagrożonych dzikich zwierząt.^{20 21} **Zwiększa to popyt** na takowe, co z kolei **napędza nielegalne polowania**.²²
- Sektor polowań w celu zdobycia trofeów łowieckich jest mało **przejrzysty, skrajnie skorumpowany (co prowadzi do rozdętych limitów łowieckich), cechuje go też brak stosownego monitoringu i naukowego nadzoru**.^{23 24} Można więc powiedzieć, że tego rodzaju polowania podkopują rządy prawa.
- Solidne informacje na temat rozmiarów populacji oraz konsekwentny monitoring danych gatunków powinny być wymogami koniecznymi dla ustanowienia nieniszczących limitów łowieckich dla polowań na gatunki chronione przez CITES. Pomimo to, **brak rzetelnych informacji** jest często ignorowany na korzyść doraźnych interesów ekonomicznych, co prowadzi do **ustanawiania wytrzebających zwierzyne limitów niepopartych badaniami naukowymi**.
- Długoterminowa **ochrona dzikich zwierząt jest możliwa tylko w zdrowym ekosystemie**. Ten z kolei jest zależny od istotnego wkładu zwierzyny w jego poprawne funkcjonowanie. Jeśli ekosystemy zostaną pozbawione tak istotnych elementów, może to wywołać fatalną w skutki ich destabilizację, a to z kolei pozbawia ludzi **wynikających z ekosystemów korzyści**.
- Polowanie w celu zdobycia trofeów łowieckich jest niekompatybilne ze skuteczną ochroną gatunków, gdyż utrudnia ono wdrażanie skutecznych strategii i zachęca do nielegalnych praktyk.

2.3 Polowanie w celu zdobycia trofeów łowieckich nie zapewnia miejscowym społecznościom wymiernych korzyści ekonomicznych

- W porównaniu z zyskami z turystyki oraz wynikającym z niej zatrudnieniu, ten rodzaj polowań jest **ekonomicznie nieistotny**.²⁵
- Z perspektywy lokalnych społeczności **ekonomiczne** korzyści są minimalne lub **niewystarczające**, gdyż polowania w celu zdobycia trofeów często odbywają się **na prywatnych farmach lub w rezerwach** państwowych, które często są źle zarządzane i skorumpowane. Co do zasady, miejscowe społeczności otrzymują minimalny odsetek **zysków** z tego rodzaju polowań, a lwia część pozyskanych tym sposobem **pieniędzy trafia do kieszeni zagranicznych firm łowieckich i miejscowych elit**.^{26 27}
- Polowania w celu zdobycia trofeów **zmniejszają** też szanse na rozwój **zrównoważonych, a przy tym bardziej zyskowych** i nieniszczących rodzajów **turystyki**, np. fotograficznej. Przykładowo, opłata za trofeum ze słońia zwykle wynosi 20 000 do 40 000 dolarów amerykańskich. Jednocześnie słoń, któremu jest dane przeżyć do późnej starości może „zarobić” na turystyce ok. 1 600 000 dolarów amerykańskich przez całe życie.²⁸

- Krótko mówiąc, polowania w celu pozyskania trofeów to krótkowzroczna **eksploatacja** należącej do wszystkich **bioróżnorodności**, aby zapewnić **doraźne zyski** małej, **uprzywilejowanej elicie**.

2.4 Polowania w celu zdobycia trofeów mają istotne implikacje etyczne

- **Zabijanie zwierząt dla zabawy** tylko po to, aby pozyskać dekoracje lub symbole statusu jest **z gruntu niemoralne**.
- Polowanie w celu zdobycia trofeów **ignoruje zasadniczą wartość** dzikich zwierząt, **sprowadzając je do rangi przedmiotów** o wartości czysto rekreacyjnej, które **warto** chronić **tylko w imię zysku**, np. wynikającego z opłat za trofea.
- Tego rodzaju polowania to niemoralny układ typu „**płać i zabijaj**”, który zasadniczo określa „**cenę śmierci**” jako sumę, którą bogaci łowcy są gotowi **zapłacić, aby upolować** wybrane zwierzęta pomimo istotnego **sprzeciwu społecznego wobec takich praktyk**.
- Organizacje łowieckie tworzą tzw. **perwersyjne zachęty**, aby zabijać jeszcze więcej zwierząt. Wynika to m.in. z **systemu nagród** i medali przyznawanych za **zabicie konkretnych kombinacji gatunków (często zagrożonych)**, takich jak *Wielka Piątka* (słoń afrykański, nosorożec, lew, leopard i bawół) czy *Koty Świata*.²⁹
- Polowanie w celu zdobycia trofeów łowieckich to **z gruntu niemoralna** praktyka, która **zamienia zwierzęta w towar i tym sposobem traktuje je jak przedmioty**, arbitralnie wyznacza monetarną **wartość ich życia**, oraz **może przyczynić się do ugruntowania nierówności w ludzkich społecznościach** i tym sposobem podtrzymać rozmaite strukturalne niesprawiedliwości.

2.5 Polowanie w celu zdobycia trofeów łowieckich ma za nic dobro zwierząt

- W większości przypadków celowego zabijania zwierzyny, konwencja oraz zapisy prawa wymagają, aby stosowane **metody** były **możliwie bezbolesne i szybkie**. Ponadto, **osoby prowadzące ubój** muszą być **stosownie wyszkolone** i podlegać niezbędnemu **nadzorowi**. Warto tu zauważyć, że te wymogi nie mają zastosowania w przypadku polowań na dzikie zwierzęta w celu zdobycia trofeów.
- **Metody polowań**, które **zwiększają cierpienie** danego zwierzęcia (np. wykorzystywanie łuków i strzał, broni odprzodowej, pistoletów lub psów, które ścigają zwierzynę, aż ta padnie z wyczerpania) są **często stosowane (i szeroko polecane)** przez organizacje łowieckie.
- Myśliwi, których celem jest zdobycie **wysokiej jakości „trofeów”** często dokładają starań, aby nie uszkodzić części ciała, które docelowo mają stanowić ozdobę (na przykład głowy). To z kolei sprawia, że oddają do ofiar ograniczoną liczbę strzałów, co znacznie zwiększa prawdopodobieństwa długiej, **bolesnej śmierci** danego zwierzęcia.
- Ponadto, częstokroć myśliwy z zamiłowaniem do trofeów nie musi posiadać zezwolenia na broń ani licencji myśliwskiej. W rezultacie **ograniczone umiejętności** i **brak doświadczenia** takowych dodatkowo zwiększają prawdopodobieństwo **niepotrzebnego cierpienia** celu.
- Podsumowując, polowanie w celu zdobycia trofeów to **niehumanitarna** forma łowów, która zachęca do stosowania metod, które zwiększają **cierpienie zwierząt**.

2.6 Społeczeństwo jest przeciwne polowaniom w celu zdobycia trofeów łowieckich

- Według przeprowadzonego niedawno **europejskiego sondażu**, **81%** badanych jest **przeciwnych tego rodzaju polowaniom** i **popiera** całkowity zakaz **importu** trofeów z polowań.³⁰
- W **Szwajcarii 96%** respondentów **popiera wprowadzenie zakazu importu** trofeów z polowań.³¹
- Według **amerykańskiego sondażu** z roku 2022, ponad **75%** Amerykanów jest **przeciwnych polowaniom w celu pozyskania trofeów**, a **82%** respondentów jest **przeciwnych polowaniom na lwy i słonie afrykańskie** oraz importowi trofeów z nich, jako że oba gatunki są zaklasyfikowane jako zagrożone przez Ustawę o Gatunkach Zagrożonych (ESA/Endangered Species Act).³²
- W **Republice Południowej Afryki 64%** obywateli jest **przeciwnych polowaniu w celu zdobycia trofeów łowieckich** (sondaż z 2020) pomimo faktu, że to państwo stanowi jednego z głównych eksporterów takowych.³³
- **Większość** respondentów w **krajach** zaangażowanych w **import i eksport** trofeów postrzega

polowania w celu ich pozyskania jako **negatywne zjawisko i otwarcie popiera zakaz** prowadzenia ich oraz importu pochodzących z nich trofeów. Jasno wykazuje to, że między społeczeństwem a hermetyczną społecznością entuzjastów polowań (**która obecnie dyktuje politykę w tej sprawie**) istnieje znacząca przepaść.

KONKLUZJA

Polowanie w celu pozyskania trofeów łowieckich stwarza **dodatkowe niebezpieczeństwo** dla gatunków zagrożonych i może wywierać bardzo negatywny wpływ na genetyczną integralność i przetrwanie zarówno poszczególnych gatunków, jak i ekosystemów, w których bytują. Praktyki te zarazem **nie przynoszą** miejscowym społecznościom **zauważalnych korzyści gospodarczych**. Przemysł łowiecki umacnia **niesprawiedliwe struktury społeczne** i jest **nacechowany** słabym zarządzaniem, korupcją, brakiem przejrzystości, niebezpiecznie wysokimi limitami łowieckimi, niedostatecznym monitoringiem oraz innymi istotnymi **problemami**. Ponadto, ten rodzaj łowiectwa jest częstokroć **słabo regulowany, nieludzki i obojętny na dobro zwierząt**. Ponadto, zabijanie zwierząt dla zabawy jest z gruntu **niemoralne** i sprzeczne z zasadami współczesnego życia społecznego. **Szeroki społeczny opór wobec polowań w celu zdobycia trofeów** jasno to wykazuje. **Alternatywne** sposoby pozyskiwania przychodu z dzikich zwierząt (na przykład ekoturystyka oraz inne rodzaje działalności nieszkodliwej dla środowiska) przynoszą lokalnym społecznościom znacznie większy **pożytek ekonomiczny** i zwiększają ich **szacunek dla żyjącej dziko zwierzyny**, jednocześnie przyczyniając się do **długofalowej ochrony populacji i gatunków**. Przemysł łowiecki nastawiony na zdobywanie trofeów stanowi zagrożenie dla tego rodzaju alternatyw, które powinny być traktowane **priorytetowo** poprzez dalszy rozwój i **wsparcie finansowe**.

Nadszedł czas, aby rządy przyjęły **odpowiedzialność** i zastosowały wszelkie dostępne środki, **aby zapobiec dalszemu ginięciu** gatunków w rezultacie wywołanego przez działalność człowieka **kryzysu bioróżnorodności**. Już dawno **należało zakazać importu trofeów łowieckich, gdyż jest to niezbędne, aby zapewnić przetrwanie zagrożonym gatunkom**.

- ¹ Dane pozyskane ze strony CITES Trade Database <https://trade.cites.org/> według kryteriów opublikowanych przez IFAW (2016): Zabijanie dla trofeów – Analiza światowej branży polowań w celu zdobycia trofeów łowieckich.
- ² Creel, S., M'soka, J., Dröge, E., Rosenblatt, E., Becker, M. S., Matandiko, W. i Simpamba, T. (2016). "Assessing the sustainability of African lion trophy hunting, with recommendations for policy." (Analiza długofalowych prognoz dotyczących polowań na lwy afrykańskie w celu zdobycia trofeów łowieckich wraz z zaleceniami) *Ecological Applications (Zastosowania ekologiczne)* **26**(7): 2347-2357. <https://doi.org/10.1002/eap.1377>
- ³ Packer, C., Brink, H., Kissui, B. M., Maliti, H., Kushnir, H. i Caro, T. (2011). "Effects of trophy hunting on lion and leopard populations in Tanzania." (*Wpływ polowań w celu zdobycia trofeów łowieckich na populacje lwów i leopardów w Tanzanii*) *Conservation Biology (Biologia ochrony)* **25**(1): 142-153. <https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.2010.01576.x>
- ⁴ Milner, J. M., Nilsen, E. B. i Andreassen, H. P. (2007). "Demographic side effects of selective hunting in ungulates and carnivores." (*Demograficzne efekty uboczne selektywnych polowań na zwierzęta kopytne i drapieżniki*) *Conservation Biology (Biologia ochrony)* **21**(1): 36-47. <https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.2006.00591.x>
- ⁵ Naude, V. N., Balme, G. A., O'Riain, J., Hunter, L. T. B., Fattebert, J., Dickerson, T. and Bishop, J. M. (2020). "Unsustainable anthropogenic mortality disrupts natal dispersal and promotes inbreeding in leopards." (*Nienaturalnie wysoka śmiertelność leopardów w wyniku działalności człowieka dyspersję oraz zwiększa zjawisko kojarzenia krewniaczego*) *Ecology and Evolution (Ekologia i ewolucja)* **10**(8): 3605-3619. <https://doi.org/10.1002/ece3.6089>
- ⁶ Allendorf, F. W., England, P. R., Luikart, G., Ritchie, P. A., i Ryman, N. (2008). "Genetic effects of harvest on wild animal populations." (Genetyczne rezultaty polowań w celu zdobycia części ciała na populacje dzikich zwierząt) *Trends in ecology & evolution (Trendy w ekologii i ewolucji)* **23**(6): 327-337. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2008.02.008>
- ⁷ Dures, S. G., C. Carbone, A. J. Loveridge, G. Maude, N. Midlane, O. Aschenborn i D. Gottelli (2019). "A century of decline: loss of genetic diversity in a southern African lion-conservation stronghold." (*Stulecie postępującego upadku: utrata różnorodności genetycznej w południowoafrykańskiej przystani dla lwów*) *Diversity and Distributions (Różnorodność i dystrybucja)* **25**(6): 870-879. <https://doi.org/10.1111/ddi.12905>
- ⁸ Loveridge, A. J., Searle, A. W., Murindagomo, F. i Macdonald, D. W. (2007). "The impact of sport-hunting on the population dynamics of an African lion population in a protected area." (*Wpływ polowań rekreacyjnych na dynamikę populacyjną lwów afrykańskich na terenie objętym ochroną*) *Biological Conservation (Ochrona biologiczna)* **134**(4): 548-558. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2006.09.010>
- ⁹ Balme, G. A., Slotow, R. i Hunter, L. T. B. (2009). "Impact of conservation interventions on the dynamics and persistence of a persecuted leopard (*Panthera pardus*) population." (*Wpływ interwencji ochronnych na dynamikę i przetrwanie populacji Panthera pardus*) *Biological Conservation (Ochrona biologiczna)* **142**(11): 2681-2690. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2009.06.020>
- ¹⁰ Swenson, J. E., Sandegren, F., Söderberg, A., Bjärvall, A., Franzén, R. and Wabakken, P. (1997). "Infanticide caused by hunting of male bears." (Dziębójstwo spowodowane polowaniami na samce niedźwiedzi) *Nature* **386**(6624): 450-451. <https://doi.org/10.1038/386450a0>
- ¹¹ Coltman, D. W., O'Donoghue, P., Jorgenson, J. T., Hogg, J. T., Strobeck, C. i Festa-Bianchet, M. (2003). "Undesirable evolutionary consequences of trophy hunting." (*Niepożądane skutki ewolucyjne polowań w celu zdobycia trofeów łowieckich*) *Nature* **426**(6967): 655-658. <https://doi.org/10.1038/nature02177>
- ¹² Crosmary, W.-G., A. J. Loveridge, H. Ndaimani, S. Lebel, V. Booth, S. D. Côté i H. Fritz (2013). "Trophy hunting in Africa: long-term trends in antelope horn size." (Polowania w celu zdobycia trofeów łowieckich w Afryce: długofalowe trendy w wymiarach rogów antylopy) *Animal Conservation (Ochrona zwierząt)* **16**(6): 648-660. <https://doi.org/10.1111/acv.12043>
- ¹³ Muposhi, V. K., Gandiwa, E., Bartels, P., Makuza, S. M. i Madiri, T. H. (2016). "Trophy hunting and sustainability: temporal dynamics in trophy quality and harvesting patterns of wild herbivores in a tropical semi-arid savanna ecosystem." (Polowania w celu zdobycia trofeów łowieckich i długofalowe przetrwanie gatunków: rozłożone w czasie zmiany w jakości trofeów oraz schematy ich pozyskiwania w kontekście ekosystemu tropikalnej sawanny półpustynnej) *PLoS One* **11**(10): e0164429. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0164429>
- ¹⁴ Allendorf, F. W. i Hard, J. J. (2009). "Human-induced evolution caused by unnatural selection through harvest of wild animals." (Ewolucja pod naciskiem człowieka wywołana przez nienaturalny dobór spowodowany polowaniami na dzikie zwierzęta) *Obrady Narodowej Akademii Nauk* **106**: 9987-9994. [doi:10.1073/pnas.0901069106](https://doi.org/10.1073/pnas.0901069106)
- ¹⁵ McComb, K., Shannon, G., Durant, S. M., Sayialel, K., Slotow, R., Poole, J. i Moss, C. (2011). "Leadership in elephants: the adaptive value of age." (*Przywództwo wśród słoń: wartość adaptacyjna wieku*) *Obrady Królewskiego Towarzystwa B: Biological Sciences (Nauki biologiczne)* **278**(1722): 3270-3276. [doi:10.1098/rspb.2011.0168](https://doi.org/10.1098/rspb.2011.0168)
- ¹⁶ Bercovitch, F. B. i Berry, P. S. (2015). "The composition and function of all-male herds of Thornicroft's giraffe, *Giraffa camelopardalis thornicrofti*, in Zambia." (*Skład i funkcja wszystkich stad samców gatunku Giraffa camelopardalis thornicrofti w Zambii*) *African Journal of Ecology (Afrykański żurnal o ekologii)*, **53**(2): 167-174. <https://doi.org/10.1111/aje.12169>
- ¹⁷ Allen, C. R. B., Brent, L. J. N., Motsentwa, T., Weiss, M. N. i Croft, D. P. (2020). "Importance of old bulls: leaders and followers in collective movements of all-male groups in African savannah elephants (*Loxodonta africana*)." (*Istotna rola starych samców: przywódcy i poplecznicy w kolektywnych migracjach stad samców gatunku Loxodonta africana*) *Scientific Reports (Raporty naukowe)* **10**(1): 13996. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-70682-y>
- ¹⁸ Allen, C. R. B., Croft, D. P. i Brent, L. J. (2021). "Reduced older male presence linked to increased rates of aggression to non-conspecific targets in male elephants." (*Ograniczona obecność starszych samców powiązana ze zwiększoną agresją samców słoń względem rozmaitych celów*) *Proceedings of the Royal Society B (Obrady Królewskiego Towarzystwa B)*: **288**(1965), 20211374. [doi:10.1098/rspb.2021.1374](https://doi.org/10.1098/rspb.2021.1374)
- ¹⁹ Van der Meer, E. and Dullemt, H. (2021). Human-carnivore coexistence: "Factors influencing stakeholder attitudes towards large carnivores and conservation in Zimbabwe." (*Koegzystencja między ludźmi i drapieżnikami: czynniki wpływające na zachowanie stron zainteresowanych względem dużych drapieżników i ich ochrony w Zimbabwie*) *Environmental Conservation (Ochrona środowiska)*, **48**(1): 48-57. [doi:10.1017/S0376892920000491](https://doi.org/10.1017/S0376892920000491)
- ²⁰ Hübschle, A. (2017). "Fluid interfaces between flows of rhino horn." (Zmienne powiązania w przepływie rogów nosorożca) *Global Crime (Przestępczość globalna)* **18**(3): 198-217. <https://doi.org/10.1080/17440572.2017.1345680>
- ²¹ Nožina, M. (2021). "The Czech Rhino Connection: a case study of Vietnamese wildlife trafficking networks' operations across central Europe." (*Czeskie powiązania z nosorożcami: studium działalności wietnamskich przemytników dzikich zwierząt i części ich ciał w Europie Środkowej*) *European Journal on Criminal Policy and Research (Europejski żurnal badań nad przestępczością i prawem karnym)* **27**(2): 265-283. <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09453-4>
- ²² Hall, R. J., Milner-Gulland, E. J. i Courchamp, F. (2008). "Endangering the endangered: The effects of perceived rarity on species exploitation." (*Stwarzanie zagrożenia dla zagrożonych: wpływ postrzeganej rzadkości na eksploatację gatunków*) *Conservation Letters (Listy o ochronie przyrody)* **1**(2): 75-81. <https://doi.org/10.1111/j.1755-263X.2008.00013.x>
- ²³ Balint, P. J. i Mashinya J. (2006). "The decline of a model community-based conservation project: Governance, capacity, and devolution in Mahenye, Zimbabwe." (*Stopniowy upadek modelowego projektu społecznej ochrony zwierząt: zarządzanie, maksymalny zakres i decentralizacja w Mahenye, Zimbabwie*) *Geoforum* **37**(5): 805-815. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2005.01.011>
- ²⁴ Schnegg, M. i Kiaka R. D. (2018). "Subsidized elephants: Community-based resource governance and environmental (in)justice in Namibia." (*Słonie na garnuszku państwowym: społecznościami zarządzanie zasobami oraz (nie)sprawiedliwość ekologiczna w Namibii*) *Geoforum* **93**: 105-115. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.05.010>
- ²⁵ Murray, C. K. (2017). "The lion's share? On the economic benefits of trophy hunting." (*Lwia część? Ekonomiczne korzyści z polowań w celu zdobycia trofeów*) Raport przygotowany dla Humane Society International przez stowarzyszenie Economists at Large, Melbourne, Australia.
- ²⁶ UICN/PACO (2009). "La grande chasse en Afrique de l'Ouest: quelle contribution à la conservation? Big Game Hunting in West Africa. What is its contribution to conservation?" (*Polowanie na grubą zwierzynę w Afryce Zachodniej: jaki jest jego wkład w ochronę zwierząt?*) ISBN: 978-2-8317-1204-8
- ²⁷ Economists at Large (2013). "The \$200 million question: How much does trophy hunting really contribute to African communities?", a report for the African Lion Coalition, prepared by Economists at Large, Melbourne, Australia. (*Pytanie za 200 milionów dolarów: właściwie to jakie korzyści polowania w celu zdobycia trofeów przyniosą społecznościom afrykańskim?*, raport przygotowany dla African Lion Coalition przez stowarzyszenie Economists at Large, Melbourne, Australia.)
- ²⁸ David Sheldrick Wildlife Trust. "iWorry: Dead or alive? Valuing an elephant." (*Żywy lub martwy? Ile warty jest słoń*) <https://safariclub.org/wp-content/uploads/2020/05/world-hunting-award.pdf>
- ²⁹ Savanta ComRes (2021). Public attitudes toward trophy hunting report., a survey conducted by Savanta ComRes for Humane Society International. (*Raport na temat postrzegania polowań w celu zdobycia trofeów przez społeczeństwo, sondaż przeprowadzony przez Savanta ComRes dla Humane Society International*)
- ³⁰ Tier im Recht (2021): <https://tierimrecht.org/documents/4256/DE-Factsheet-Trophaeenjagd-2022-01-20.pdf>
- ³¹ https://www.humanesociety.org/sites/default/files/docs/HSUS_National-Public-Opinion-SCI-Demo-Data.pdf
- ³² Przeprowadzony przez IPSOS w listopadzie/grudniu 2020 sondaż (reprezentatywny w skali kraju i oparty na losowym doborze próby), opublikowany w styczniu 2021 w RPA.